

MAHALLIY BUDJETLARNING SOLIQLI DAROMADLARI

BARQARORLIGINI TA'MINLASH MASALALARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11399027>

Shoydaliyev Umid Eshquvat o'g'li

Termiz davlat universiteti,

"Moliya va moliyaviy texnologiyalar"

kafedrası o'qituvchisi (erkin tadqiqotchi)

Annotatsiya: Mazkur maqolada hudud mahalliy byudjeti daromadlari barqarorligi iqtisodiy potensialni samarali rivojlantirish asosida ta'minlash mahalliy byudjetlar daromadlarini shakllantirish, mahalliy byudjetlarning soliqli daromad bazalarini shakllantirish, mahalliy byudjetlarning daromad yo'nalishlarini belgilash, tartibga soluvchi daromadlar, hududlar daromadlarini oshirishda soliqlar va tushumlar, mahalliy byudjet daromadlarini mustahkamlash yo'llari, soliqli daromadlarning turli darajadagi byudjetlar o'rtasida taqsimlash mexanizmlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: mahalliy byudjet, mahalliy byudjetni rejalashtirish, mahalliy soliqlar, daromad bazalari, daromad siyosati, davlat byudjeti, xududlar moliyasi, mahalliy boshqaruv organlari, byudjetlararo munosabatlar, yuridik shaxslar, jismoniy shaxslar, majburiy to'lovlar, soliq stavkalari, soliq tizimi, soliq siyosati, soliqli daromadlar.

Mahalliy byudjetlar umumdavlat iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarini amalga oshirishda, birinchi navbatda, davlat mablag'larini taqsimlash va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ular mahalliy hokimiyatlarning faoliyat ko'rsatishlarida asosiy moliyaviy manba bo'lib, davlatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatini joylarda amalga oshirishda asosiy rolni o'ynaydi. Mahalliy byudjetlar tizimi mahalliy talab-ehtiyojlarni to'laroq qondirishni

hamda davlatning markazlashgan tartibda amalga oshiradigan tadbirlarning bajarilishi bilan chambarchas bog'langan holda ijro etishga imkon yaratib beradi.

O'zbekiston Respublikasida byudjet tizimi taraqqiyotining hozirgi bosqichida amaldagi davlat moliyasi tizimi zamonaviy talablarga javob bermasligi va olib borilayotgan byudjet siyosatiga, o'rta muddatli davrda qabul qilingan davlat dasturlari bilan bog'liq byudjet xarajatlariga ob'ektiv va ishonchli baho berishga imkon bermasligi, byudjetni rejalashtirishning xalqaro e'tirof etilgan usullari joriy etilishi sust bo'lganligi kabi muammolar bugungi kunda ko'zga tashlanmoqda.

Mamlakatimiz moliya-byudjet tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar hududiy iqtisodiyot muammolarining keskinlashuvi sharoitida mahalliy byudjetlar imkoniyatlarini yanada oshirishga zaruriyat sezmoqda. Shundan kelib chiqib, xududlar ehtiyojlarini qoplashi uchun etarli moliyaviy manbaga ega bo'lishi, ulardan oqilona va samarali foydalanish, ularning barqarorligini ta'minlash chora-tadbirlarini amalga oshirish, bunda ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalarni keng qo'llash orqali masalaga tizimli yondashish muhim ahamiyat kab etadi.

O'zbekistonning o'rta muddatli rivojlanish strategiyasida mahalliy byudjetlar daromadlari bazasini oshirish, xarajatlari tizimlarini isloh qilish, ularning moliyaviy mustaqilligini ta'minlash, hududlar o'rtasida raqobat muhitini shakllantirish kabi muhim vazifalar belgilangan bo'lib, mazkur vazifalarni ta'minlashda rivojlangan davlatlar ilg'or tajribasini o'rganish, ularning ijobiy natijalarini respublikamizda qo'llash muhim ahamiyatga ega. Hududlarni rivojlantirish borasida fikr yurita turib, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoev shunday deydi: "Hududlarni barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishni moliyalashtirish uchun mahalliy byudjetlarning mablag'lari etarli emas" [1].

Hududlarning moliyaviy-byudjet rivojlanishi istiqbollari belgilanayotganda imkon doirasida shunga e'tiborni qaratish kerakki, iqtisodiy va ijtimoiy muammolar ma'muriy usullardan holi, yuqori organlarning aralashuvisiz, asosan, hududda yaratilgan va jalb qilingan mablag'lar hisobidan hal etilishi kerak[2]. Hududda barcha sub'ektlar o'rtasidagi o'zaro moliyaviy munosabatlar quyidagi tamoyillar asosida tashkil etiladi:

- hudud mahalliy byudjeti daromadlar qismining barqarorligini iqtisodiy potensialni samarali rivojlantirish asosida ta'minlash;

- mahalliy byudjetlar uchun daromadlar manbalari va ajratmalar stavkalari tizimini, shuningdek ularning amalga oshiradigan funksiyalariga mos ravishda xarajatlar turlarini qat'iy belgilash;

- hududni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish maqsadida korxonalar va tashkilotlarning, hududda joylashgan davlat korxonalarining, shuningdek aholining va chet el investorlarining mablag'larini jalb qilish va muvofiqlashtirilgan holatda ishlatish.

Iqtisodiyotni rivojlantirish va mahalliy byudjetlar imkoniyatlarini hamda iqtisodiy erkinlashtirish shart-sharoitida mahalliy byudjetlarni shakllanishi va ijrosini ta'minlashda mahalliy xokimiyat organlarining moliyaviy va xuquqiy rolini oshirish yo'nalishlarining ilmiy tadqiqi hozirgi kunda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Biz bilamizki, byudjetlarning mustaqilligi byudjet tizimining asosiy tamoyili sifatida belgilangan bo'lib ushbu tamoyil turli darajadagi vakolatli hokimiyat organlarining o'zlariga berilgan vakolatlari doirasida byudjet jarayonini mustaqil ravishda amalga oshirish huquqlarini anglatadi. Har bir darajadagi byudjet daromadlarining o'z manbalari, shuningdek, joylardagi vakolatli hokimiyat organlarining qonunlarida belgilangan doiralarida mahalliy soliqlar va yig'implar soliq stavkalarini o'zgartirish huquqini qonun asosida mustahkamlab qo'yilgan. Daromadlar manbalari belgilanishi va ular mahalliy byudjetlarga tushishi qonun asosida mustahkamlab qo'yilishi mahalliy hokimiyat organlarining mustaqilligi va byudjetlarni shakllantirishdan manfaatdorligini oshiradi.

Mahalliy byudjetlar tizimida daromadlarini shakllanishida asosiy ulushni er solig'i va mol-mulk solig'i egallab turadi. Ammo ularda mahalliy soliqlar va majburiy to'lovlar asosida shakllangan daromadlar doimo ularni xarajatlarini moliyalashtirishga yetmaydi. Mana shunday holatda umumdavlat soliqlaridan ajratmalar belgilanadi. Hududlarda byudjet resurslarini shakllanishi tegishli hududning moliyaviy imkoniyatlari bilan chambarchas bog'liq. Moliyaviy

imkoniyatlar esa tabiiy sharoitlarga, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasiga, xo'jalik tuzilishi va ixtisoslashuviga, hududning mamlakat mehnat taqsimotidagi mavqeiga, boshqa hududlar bilan xo'jalik aloqalarining balanslashganligiga va boshqa qator omillarga bog'liq. Albatta hudud o'z moliyaviy resurslarini shakllantirishda muayyan mustaqillikka ega bo'lishi lozim. Lekin, bu erkinlik yetarli moliyaviy imkoniyatlar mavjud bo'lgandagina real ahamiyatga ega. Umumdavlat soliqlarining bir qismi, ya'ni qo'shilgan qiymat solig'i, aksiz solig'i, jismoniy shaxslar daromadidan soliq, yuridik shaxslar foydasidan soliqlar respublika va mahalliy byudjetlar o'rtasida belgilangan tartibda o'rnatiladigan me'yorlarga asosan taqsimlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017 yil 14 yanvar. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.– 104b.
2. Qosimova G.A. Mahalliy byudjetlarni tuzish va ijrosini ta'minlash. O'quv qo'llanma. – T.: “Fan va texnologiya”. 2007 yil.
3. Malikov TS. Moliya. O'quv qo'llanma. Toshkent: Iqtisod-moliya. 2018.
4. Malikov TS, Moliya HN. umumdavlat moliyasi./O'quv qo'llanma. Toshkent:“Iqtisod-moliya. 2009;556.
5. Жуманиязов И. Т. Республика ва маҳаллий бюджет даромадлари барқарорлигини таъминлаш масалалари //PEDAGOGS jurnali. – 2023. – Т. 35. – №. 4. – С. 109-120.
8. Qobulov X. A. et al. Mahalliy byudjetlar moliyaviy barorligini ta'minlash yo'llari //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 1123-1128.